

PERFORMANS SANATINDA QUEER TEORİSİ ve TOPLUMSAL CİNSİYET¹

Queer Theory and Gender in Performance Art

Doç. Dr. Eda ÖZ ÇELİKBAŞ

Karabük Üniversitesi Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi

ozedaoz@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-5243-7242

Uzman Aylin DEMİR

aylindemir199694@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-3599-4896

Öz

Toplumsal cinsiyet kültürünün, toplumda bahsedilen doğruluğu cinsiyet kavramı ile tartışılmaktadır. Toplumsal cinsiyette olan ikili cinsiyet kadın ve erkekten oluşmaktadır. Performans alanında günümüzde queer ve toplumsal cinsiyet temelli çalışmalara da yer verilmektedir. Özellikle Asya ve Doğu toplumlarında kadın ve erkek kavramları sürekli ayrı tutulmuş ve doğadan ayrılan bu iki eş parça toplum arasında belli statülere yerleştirilmiştir. Aslında doğal olan ikili birliğin biçim değiştirilerek doğadan kendisini esirgemesi istenmiştir. Formlara bölünen cinsiyetler zamanla belirli noktalarda eşitsizlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Bazı güç ve istekler bu alanda etkili olmuş ve bu yargılar yadırganmamaya başlanmıştır. Zamanla kitle iletişim araçlarında kullanılan figürler gerçeği temsil eder pozisyona gelip gerçek hayatta karşılığını bulmaya çalışmıştır. Geçmiş yüzyılda kadınların hakları ile ilgili feminist hareketler dengeyi değiştirmiştir. Sanatta artık beden nesne olarak kullanılmaya başlanmış ve hareketle ifade alanı olarak kendini göstermiştir. Bu sebeple farklı araştırmacılar kendi bedenlerini, bedenlerindeki ifadeleri ve hareketleri kendi dışavurumlarıyla rahatlıkla sunabilmektedirler. Bu makalede performans sanatı içerisinde gerçekleştirilmiş olan Queer çalışmalarına örnekler sunulmuştur. Günümüze kadar ve halen yapılmakta olan kimlik teorisi araştırmaları sonucunda toplumsal pek çok konunun cinsiyete bağlı bulunduğu araştırma sonucunda görülmüştür. Cinsiyet farklılıklarının ve bakış açılarının izin verebildiği ölçüde yapılan performanslar fotoğraf aracılığı ile temsil edilmiştir. Sanatçıların beden ve Queer ile sanata yaklaşımlarına örnek çalışmalar tartışılarak sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyet, Queer, Performans, Beden.

¹ Bu çalışma, Aylin Demir'in Doç. Dr. Eda Öz ÇELİKBAŞ danışmanlığında hazırlanan "Güncel Sanatta Performans ve Queer Teorisi Yansımaları" isimli Yüksek Lisans tezinden esinlenerek ortaya çıkarılmıştır.

Abstract

The correctness of gender culture in society is discussed with the concept of gender. Gendered binary consists of men and women. Today, queer and gender-based studies are also included in the field of performance. Especially in Asian and Eastern societies, the concepts of men and women have always been kept separate and placed in certain statuses between these two equal parts of society separated from nature. In fact, the natural dual unity was asked to protect itself from nature by changing its form. The genders divided into forms have revealed the concept of inequality at certain points in time. Some powers and demands have been effective in this area and these judgments have begun to be ignored. In time, the figures used in mass media came to represent the truth and tried to find their counterparts in real life. Feminist movements about women's rights in the past century have shifted the balance. In art, the body has begun to be used as an object and it has shown itself as a field of expression through movement. For this reason, different researchers can easily present their own bodies, expressions and movements in their bodies with their own expressions. In this article, examples of Queer studies carried out in performance art are presented. As a result of the identity theory researches that are still being carried out until today, it has been seen that many social issues are related to gender. To the extent that gender differences and perspectives allow, the performances were represented through photography. Sample studies have been tried to be presented by discussing the approaches of artists to art with body and queer.

Key words: Social Gender, Gender, Queer, Performance, Body.

Giriş

Teknolojinin gelişmesi ve sosyal hayatta canlılık nedeni ile insanoğlu daha çok görüp daha çok bilgi edinip, tercih hakkının aslında her zaman kendilerinde olduğunu fark etmeye başlamıştır. Bu gelişmeler ve de bireyin kendini daha özgür bir irade ile keşfetme cesareti ile dünya üzerinde farklı başlıklarda anılan çok sayıda cinsel rol, kimlik ortaya çıkmıştır 'Queer' terimi cinsel yönelimleri ve tercihleri içine alan bir şemsiye terimdir. Bu terim performans sanatı ile oldukça birleşmiş durumdadır. Çünkü her ikisinde de temelde bedeni anlama, fark etme ve de bedene göre kendini gerçekleştirme durumu mevcuttur. Beden aslında uyum sağlayarak kimliğine nötr hale gelmektedir. Queer ve performans birleşme anında etkileyici bir gösteriye ortaklık etmektedir. Aynı zamanda teknoloji ile birleşerek performans; çoğul kitlelere de seslenmektedir. Performans hareketinin temellerinde Pop kültürü kendini gösterse de; LGBT kavramı 1980'lerin ortaları ile sonlarından itibaren gey sözcüğü yerine kullanılarak Lgbt topluluğunu temsil etmeye başlamıştır. Queer terimi 1940-50 tarihleri arası ortaya çıkmışken politik olarak 1980 sonları kendini ciddi anlamda göstermeye başlamıştır. Queer terimi ortaya çıktığı süreçte LGBT ve diğer cinsel grupları belirten terimler ve kötü kavramları ima etmek için kullanılan bir kelime halini almıştır. Bedenin değiştirilebileceğine ve seçenek sahibi olduğuna dair Pierre Acent'in bir düşüncesi vardır. Acent, bedeni ruhun yaşam bulduğu ölümlü bir yapı olarak değerlendirir. Beden ruhun arzusuna göre değişebilir ve ruh daha tatmin edici bir yaşam sağlayabilir (Acent, 2010: 111-143). Queer beden, sürekli değişim içindedir.

Toplum da bu değişime uyum sağlayarak değişiklikler gösterebilir. Bireyler farklı özellik ve tercih yönelimlerinden dolayı “varlık” olarak isimlendirilmekten öte; yalnızca kendi tercihlerini, kendi bedenini gerçekleştiren bir birey olmak istemektedirler. Bu istek aslında bireylere verilen farklı isimler ile kendi içlerinde gruplandırılmayı ve ötekileştirilmeyi doğurabilmektedir. 20. Yüzyılda, fotoğraf ve video alanındaki gelişim ve dönüşümler toplumsal haberleşmeyi etkileyip toplumun birbirlerinden haberdar olmasını sağlamıştır.

21. yüzyılda İnternet ortamındaki sosyal ağlar ile toplumlar, bireyler birbirlerini takip edebilmeyi ve birbirleri ile etkileşime geçebilmeyi sağlamıştır. Hem yurtiçi hem de yurtdışı ile iletişimi sağlayan bu ağlar sadece bulunulan coğrafi alana değil, bütün dünyaya kapıları açmıştır. Bu aynı zamanda performans sanatında sanatçının farklı coğrafyalara ve kültürlere temas etmesine de olanak tanımıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinde; kadın ve erkek kavramından hareketle, kadınların erkeksi olmasını; Freud ‘penis kıskançlığı’ olarak adlandırmıştır. Birçok feminist ve queer görüşünü savunan kişiler tarafından bu doğru kabul edilmemiştir (Friedan, 2008: 303). Onlara göre kadının birden çok cinsel organın olması ve istediği bir organı tercih ederek hayatına devam etmesi o kişinin kararıdır. Bu konuda feminist düşünce ile queer düşünce birbirlerini desteklemektedir. Toplumsal cinsiyet, farklı tarihsel dönemlerde net olarak ifade edilememiştir. Irksal, sınıfsal, etnik ve cinsel anlamda karşılaşılan kimlik ifadeleri birbiri ile kesişmektedir. Evrensel temelde kadınların ezilmesi, ataerkil toplum ya da erkek egemenliği olan hegemonik toplum yapısı bazı coğrafyalarda kolayca tespit edilebilir. Erillikten farklı olan dişillik her toplumda bir sorun haline gelmiştir. Kurtuluş amacı ile inşa edilen feminizm bu iki ana cinsiyeti baskıdan ve ayırmadan kurtarmaya çalışmıştır (Butler, 2005: 48).

Hiyerarşik bir bütün içinde tanımlanan eril, erkeği; dişil, kadını toplumsal cinsiyet tablosuna yerleştirilmekte ve bunun zorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Hiyerarşik piramitte eril ve dişil arasında kalan farklı öznelere olması siyasi ve sosyolojik açıdan çarpışmaya neden olabilmektedir. Normatif koşullarını yerine getirmeyen ve bunu başaramayan kişi, öznenin dışlanması sonucuyla karşı karşıya kalmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kültürel olarak inşa edilen soyut cinsiyet imgeleridir ve toplumun koyduğu kurallardan ibarettir. İstikrarlı olarak cinsiyet adı altında kullanılan sadece iki cinsiyet bulunmaktadır; eril ve dişil. Bu savdan yola çıkarak eril kişinin yalnızca erkek bedeninde ortaya çıkacağı, dişil kişinin yalnızca kadın bedeni içinde var olacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

Bedeni simge haline getirme eylemi analitik psikolojinin kurucusu ve babası olarak kabul edilen Carl Gustav Jung’dur. Jung’un sembolizme katkıları ile kişilik arketipleri beden üzerinden cinsiyet ile Anima ve Animus savunusudur. Anima, bütün erkek cinslerinde bulunan bilinçdışından gelen kadınsılıktır; Animus ise bütün kadınların içindeki erilliği temsil etmektedir (İnce, 2014: 95-116). Bedenlerin dış görünüşü, öznenin cinsiyetin belirlenmesinde rol oynayabilir.

Bedenin ötesinde Jung’un tıbbi araştırmalarında da ortaya koyduğu gibi her kadında eril; her erkekte de dişil özellikler gözlemlenebilir: ‘Erkek gibi araba kullanmak’, ‘Kadın gibi yemek yapmak’, ‘Kadınlar ağlar ama erkek adam ağlamaz’ gibi söylemler

özellikle toplumumuzda Jung'un araştırmasındaki eril-dişil özelliklere verilebilecek bazı özelliklerden olabilir.

Cinsiyet doğal mıdır, anatomik midir, fiziksel bir özellik midir soruları öznelere bedenini fark ettiklerinde sordukları sorulardır. Toplumsal cinsiyeti 'inşa' eden 'kültür' böyle bir yasa ya da yasalar dizisi üzerinden kavrandığında toplumsal cinsiyet, eskiden 'biyoloji kaderdir' formülasyonu olarak belirlenmiş ve sabitlenmiştir. Bu sefer biyoloji değil, kültür kader olmuştur (Butler, 2005: 53). Kadınlar düşünilemeyen cinsiyeti, dilsel bir olmayışı ve matlığı temsil eder. Tek anlamlı imleme dayanan bir dilde dişi cinsiyet kısıtlanamaz ve belirlenemez olandır. Bu anlamda kadınlar 'bir' olmayan, çoklu cinsiyettir (Irigaray, 1997: 25).

Hümanist-feminist bakış açısına göre, toplumsal cinsiyet esasen önceden cinsiyetlendirilmiş bir töz ya da 'nüve' olarak nitelenen, birey denen kişinin bir özelliğidir; söz konusu 'kişi' evrensel bir akıl yürütme, ahlaki müzakere ya da dil yetisine sahiptir. Ancak toplumsal cinsiyeti, belirlenebilir bağlamlarda toplumsal olarak kurulmuş öznelere arasındaki ilişki olarak kavrayan tarihsel ve antropolojik konularca bu evrensel birey kavrayışı toplumsal kuramın hareket noktası olmaktan çıkartılmıştır. İlişkisel ya da bağlamsal bakış açısına göre kişinin ne 'olduğu', hatta toplumsal cinsiyetin ne 'olduğu' her zaman, içinde belirlendiği inşa edilmiş ilişkilere bağlıdır (Scott, 1999: 91).

Irigaray'a göre dişi cinsiyet, özneyi eril içinde tanımlayan ve bunu olumsuz olarak yapan bir 'eksik' ya da 'öteki' değildir. Aksine, dişi cinsiyet ne eksik ne öteki olarak tanımlanabilir. Bu anlatılanlar Sartre'ci özne için geçerli eril ile dişil arasındaki, sabit bir ilişki üzerinden kuramsallaştırılamamaktadır. Dişi bir öznenin işareti değildir; 'Dişi cinsiyet, bir olmayan öznedir' diye belirtmektedir Irigaray. Beauvoir'a göre ise 'Dişi öznenin işaretidir'.

Beauvoir'ın İkinci Cins'te erkeklerin kadın sorunlarına bir çözüm getirmeyeceğini, çünkü buna kalkıştıkları zaman davada hem yargıç hem taraf hem suçlu olacaklarını savunarak tam da bu imkânsızlığın ilk işaretlerini vermiştir (Beauvoir, 1993: 26).

Toplumalarda cinsiyet ve kimlik karmaşası içindeki kimlik arayışı sonsuz bir döngü içinde ilerlemektedir. Toplumsal cinsiyet içinde çeşitli kültürel inşalar bulunmaktadır. Cinsiyetin maddeselliği, kültürel cinsiyet kavramı içerisinde bir 'şey' değildir.

Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet arasında uyum oluşturan bir ilişki vardır. Her ikisi de birbirini etkileyen algılardır. Her iki olgu birbirini etkilemektedir. Eril kişi, erkek bedenini imgelediği gibi dişil bedeni de imgeleyebilir. Dişi kişi de kadın bedenini imgelediği gibi eril bedenini de imgeleyebilir.

Tarihte çeşitli dönemlerde çeşitli nesnelere eril dişil anlamlar yüklenmiştir. Örneğin doğa ana olarak ortaya çıkan kavram yani doğa, toprak dişildir; Dağ ise erildir, korku vericidir ve bazen yol göstericidir, babadır.

Beden keşfinden yola çıkarak bedeni kullanan sanat alanı performans sanatıdır. Başka malzemeye ihtiyaç duymayan ana figürü beden olan performans sanatı, sanat pratiği kavramını başka bir boyuta taşımaktadır. Performans sanatı, izleyicinin önünde canlı olarak ortaya konulan bir hareket içeren bedenin kullanıldığı dışavurumcu sanat pratiğidir. Performans sanatı metinden bağımsızdır. Tekrarlanamaz ve o an olur.

Performans sözcüğü, perform (İng.)’dan türetilen ‘gösterme’ anlamına gelmekle birlikte ‘tamamlama’ anlamında da kullanılabilir. Bir sanat yapınının ‘tamamlanması’, başka bir deyişle ‘sanat performansı’, sanat yapınının hiçbir özel beceri gerektirmeden seyircinin de katılabileceği ve seyirci tarafından tamamlanabilmesi anlamına gelmektedir.

1960’lı yıllarda adı duyulmaya başlayan Performans Sanatının kökleri 20.yy. başlarındaki Dada akımına, 1920’li ve 1930’lu yılların sürrealist ve fütürist performanslarına dayanmaktadır. Sanatçı tarafından ortaya konan düşünce, seçilen mekânda yapılmaya başlanır, sürdürülür ve bitirilir. Etkinliklerde istenirse müzik ve dans gibi yaklaşımlardan da yararlanmasından dolayı disiplinler arası bir özelliğe sahiptir. Sanatçının düşüncelerinin, geleneksel sanat biçimlerinden farklı olarak alışılmadık ve çarpıcı bir yol ile direkt olarak iletmesinin bir yoludur. İletilen düşünce ise izleyicilerin özel çaba harcamadan tamamlanmaktadır. Bu sanat biçiminde izleyiciye aktif bir şekilde rol verilerek seyirciyi interaktif bir sürece dâhil etmektedir. 1970’lerde fikirleri ön plana çıkan Kavramsal Sanat’a kadar uzanan performans sanatı kavramsal sanat ile güçlenerek manifestosuna güç katmaktadır. Jackson Pollock’un eylem resmi ile başlayan bedeni sanatın içerisine katma dönemi başlamıştır. Pollock’un yaptığı beden ile resim yapma şekli bedeni daha fazla sanatın içerisine katarak tek malzeme olan bedeni dönüştürmeye başlamıştır.

Performans sanatı ile kişi, beden ve özne algısı olumlanmaya başlanmıştır. Queer terimi içinde yer alan dişil ve eril kişiliklerin yanı sıra, Lgbt içerisinde yer alan cinsiyetlerin de ortaya çıkarılmasında araç olarak kullanılan performans sanatı olmuştur. Malzeme olarak gerçek beden seçildiğinden dolayı, performans sırasında izleyicilerin verdiği tepkiler de gerçek ölçüde değerlendirilebilmektedir.

Bedenin değişkenliğini ele alan performans sanatı bu durumu da kullanmakta ve de seyirciye bunu da izlettirmektedir.

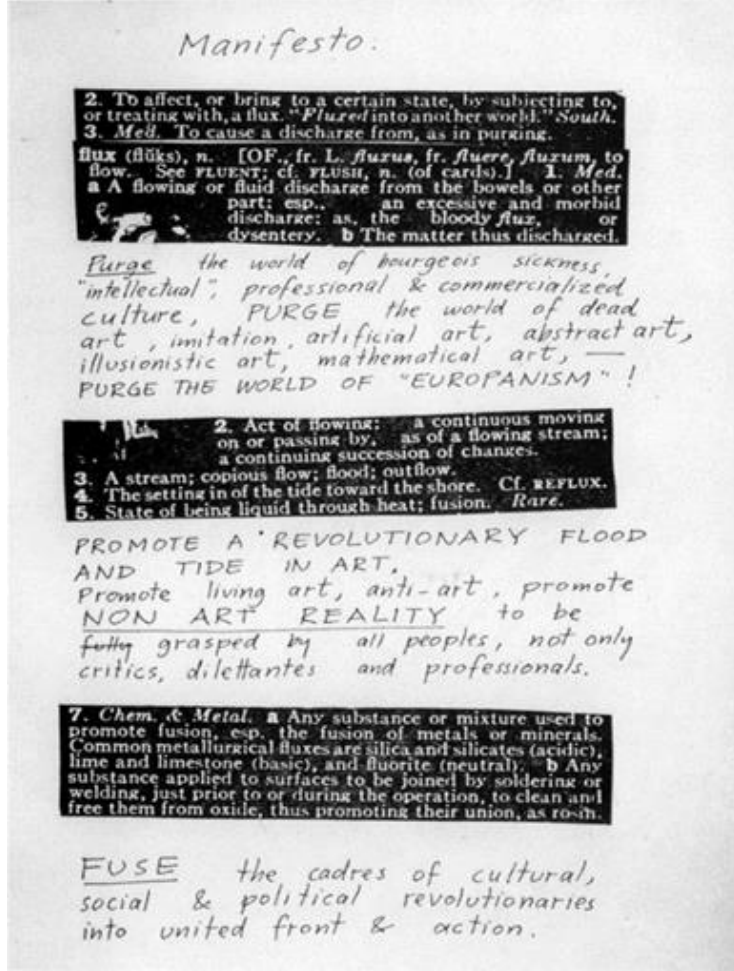
Performans Sanatı ve Queer Çalışmaları

Performans sanatı 1950-60’lı yıllarda ortaya çıkmıştır. İzleyicinin/toplumun önünde canlı ve interaktif bir şekilde yapılabilen bir sanat alanıdır. 1950 yıllarında Performans sanatı başlarda Happening olarak adlandırılmaktadır. Happening; oluş, yapılış anı içerisinde anlamlandırılmakta ve gözlemlenebilmektedir. İzleyiciler gözlemci ve katılımcı olarak alanda bulunabilmektedir. Performans sanatı metne bağlı ya da her aşaması hesaplanan bir sanat alanı değildir. Ana hattı belli olan, o an şekillenen bir yapıdadır. Yapılan performans sanatının aynı şekilde başka bir yerde yapılması söz konusu değildir. Sadece o anda olur ve biter. Fotoğraf ve video kaydedici gibi cihazlar ile belgelendirilir.

Yakın ve ilgili olduğu bazı sanat akımları; beden sanatı, fluxus, happening ve süreç sanatı gibi akımlardır. Süreç sanatı, performans sanatının içerisinde yer alır. Sanatçı süreci ve oluşumu toplumun gözleri önünde yaşar ve yaşatır. Performansta olay kendiliğinden ve doğal olarak sergilenir. Bazı performans sanatçıları önceden prova eder, bazı işlerde ise prova yapmanın imkânı yoktur. Çalışma alanında yapılan işler

doğaldır ve tamamı ile gerçektir. Akılda kalıcı ve etkileyici yönleri olan performans sanatı toplumu bedensel ve mental olarak etki içine almaktadır.

Tablo 1. George Maciunas, Fluxus Bildirisi, 1963



Bedeni bir malzeme olarak kullanan sanatçılar genel olarak toplumsal problemleri ele almaktadırlar. Temsil eden araç 'beden'dir. İlk Fluxus bildirisi (Tablo 1) George Maciunas tarafından 1963 yılında yayımlanmıştır. Yayımlanan bu metinde "Dünyayı ölü sanattan arındırın. Soyut sanattan, göz aldanmasına dayalı sanattan arındırın! Dünyayı Avrupalılaştırmadan arındırın! Sanatta devrimci bir akıntıyı ve taşmayı teşvik edin" ifadelerine yer verilmiştir (Şenova, 2003: 121).

Flux manası itibari ile 'akış' olmak ile performans alanında olan tek ve biricik sanat eserinde 'an' ile akış sağlanmaktadır. Kültürel yapıyı indirgemek, toplumsal ve cinsiyet baskısını kaldırmak için eylemsel olarak faaliyette bulunma durumunda olan bedenin kendi alanının dışına çıkmasıdır. Performans sanatçıları alanda kullandıkları bedeni kendi bedenleri olarak algılamamaktadır. Bir meta, bir obje gibi işlev gören beden, performans sanatında bir iletişim aracı olarak kullanılmaktadır.

Performans Sanatı var olan her nesne ve objenin malzeme olarak kullanılabilceğini savunmaktadır. Bu anlayışla Otto Mühl, beden ile objenin birleşmesi ve bedenin de bir obje haline getirilmesine dikkat çekmiştir. Otto Mühl, yumurtanın bile bir vücudun salgısına benzeyen bir madde olduğunu söylemektedir. Bu yaklaşım günlük anlayış

içerisinde karşılaşılan bütün maddelerin algılanması ile ilgili durumları farklılaştırmaktadır. Kanı simgelemek için kırmızı boya kullanmak gerekmemektedir. Bu bir reçel, ketçap ya da kırmızı renkteki başka bir malzemeyle de oluşturulabilir. Malzeme klasik sanat yapma yöntemlerindeki gibi sınırlı ve olmazsa olmazları olan bir alan değildir. Beden de buna dâhildir. Çoğu zaman beden, canlı bir özne olmaktan ziyade, durağan, sabit ya da hareketli bir nesne konumuna girebilmektedir.

Tablo 2. Marina Abramovic, Ritim 0, 1974, Performans, Stüdyo Mona, Napoli.



Marina Abramovic'in Ritim Serisinin son çalışması Ritim 0'dır. 1974'ün sonunda Napoli'deki Mora Galerisi'nde sahnelenen bu performans, gücü seyircinin ellerine vererek, pasif izleyici arasındaki bölünmeyi gözler önüne sermek ve meydan okumak için kullanmıştır. Abramovic galeri duvarlarından birine, "Ben nesneyim. Bu süre zarfında tüm sorumluluğu alıyorum." diye bir not yapıştırarak seyirciyi haberdar etmiştir (Tablo 2). Abramovic, bu performansın rastgele olarak tanımlanmış altı saatlik süresi boyunca, akşam 8'den sabah 2'ye kadar, vücudunu giderek daha da agresifleşen bir izleyici kitlesinin ellerine emanet ederek kendini bir nesne olarak kullanmıştır.

Bütün performans sanatları an ile buluşur. Her sanatçının anlattığı ve savunduğu fikir farklıdır. Bazı performanslar asabiyet, toplum sorunsalları ve cinsel anlamda hareket edip, işleri bu yönde ilerletirken bazı sanatçılar da doğa ve dans ile performans sanat alanında işler üretmektedir. Etkilediği izleyici ve etkilendiği kişiler farklı olan sanatçıların eserleri genelde toplumsal sorunlar üzerinde durmaktadırlar. Performans sanatı içerisinde Ayça Ceylan dans, psikoloji ve teknoloji gibi alanları bir arada kullanarak insan vücudundaki algılama ve seçme süreçleri hakkında deneyler üretmektedir (Tablo 3). Ceylan, performanslarında bedenin ile mekânın birbirini nasıl inşa ettiği ve etkilediği gibi konular üzerine çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışma süreci seyircinin ve performansçının değişebilir rol ve kişilik biçimlerini içeren performanslar, atölyeler aracılığıyla yapılmaktadır.

Tablo 3. Ayça Ceylan, Hepimize Yer Var, Performans Belgeseli, 2015, Enerji Müzesi, İstanbul.



Performans içerisinde “Beden” nesneleştiğinde ve bir malzeme haline geldiğinde bir başka şeyin simgesi olmak için daha elverişli hal almaktadır. İzleyiciye toplumların veya her bireyin yaşadığı hayattan alıntılarla bir şeyler göstermek istediğinde, beden bir malzeme olarak seçilmiş en uygun nesne olarak karşımıza çıkmaktadır. Mona Hatoum bu sebepten dolayı toplumda, onu ötekileştirenleri vurgulamak üzere bedeninin hareket olanağını ve alanını sınırlayan duvarları ve yeri gazete kâğıtlarıyla kaplamıştır (Tablo 4). Gazeteler bilgileri dağıtmayı simgeler. Fakat medya her zaman iktidarın kontrolü altındadır. Kafasına geçirdiği siyah çorap bedeni cinsiyetsiz bir beden olarak ifade etmektedir.

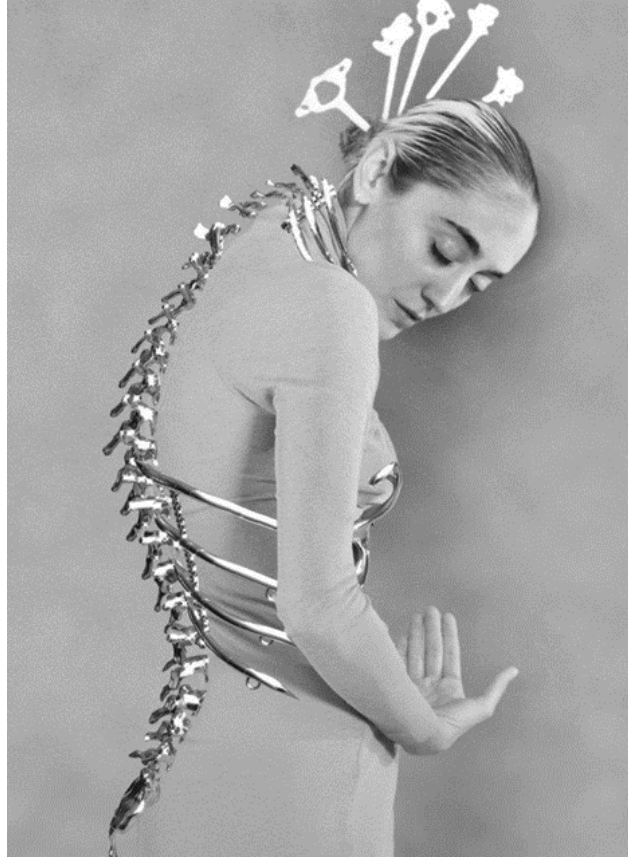
Sanatçı bir kovanın içindeki kırmızı renkli su ile gazete kaplı odayı temizlemeye çalışır. Sonra bir sandalyeye oturmak için kalkar ve oradan düşer. Kıyafetinin altından çıkardığı (kendine ait olmayan) böbrekleri keserek tek tek seyirciye dağıtır. Daha sonra kendi yüzündeki siyah çorabı keserek bunu bir özgürleşme imgesi olarak izleyiciye sunar. Bu performans aracılığıyla, sanatçı; sürgün, savaş ve zulüm gibi toplumsal sorunlar üzerinde durmaktadır.

Tablo 4. Mona Hatoum, Variation Discord and Division, Performans, 1984, Vancouver.



Performans Sanatı var olan her şeyin malzeme olabileceğini savunmaktadır. Beden ile her obje birer sanat nesnesidir ve performans alanında kullanılabilir. Her performans çalışması bedenini kendisini orada, o anda olmaya zorlayan bir yaklaşım içerisinde değildir. Performans sanatı 'an'dır. Bu yönüyle varoluşu, mekân ve metne bağlı olmaması gibi nedenler ile performans sanatı, farklı sanat dallarından topluma ulaşmak için yararlanır. İlerleyen teknolojik gelişmelerle de dijital çalışmalar, video ve fotoğraf devreye girmiş, böylece performans medyada yerini bulmuştur. Böylece performans sanatçıları, performanslarını birçok yol ile izleyiciye ulaştırmaya başlamıştır. O an yapılan sanat eserleri ve işleri video ile kayıt altına alınıp paylaşılmaktadır. Beden, söz bu iş süreci içerisinde yerini alırken fotoğraf ve video ile kayıt altına alınıp tekrar tekrar izleme şansını yakalayan seyirciler bu ana tekrar tekrar tanıklık edebilme ayrıcalığına kavuşmaktadırlar.

Tablo 5. Ekin Bernay, Atlas, 33 dakikalık performans, 26 Kasım 2021, Londra Müzesi.



Performans sanatında elde edilen deneyim ve yaşanmışlıkların güçlü yanları vardır. An ile birleşen performans sanatı, tekrarı mümkün olmayan duygular barındırır. Her performans sanatı çalışmasının altında bir neden vardır. Manifesto ile birleşen çalışmalar gücünü öne çıkartmaktadır. Ekin Bernay, performans sanatı çalışmalarında hareketi kullanarak iyileşmeleri amaçlamıştır.

Performans sanatı çalışması Bernay'ın gerçeklik algısı arayışında "Dünyadaki tüm deneyimlerin yaratıldığı gerçekliğin eksenini, nöronların yaşamın her anına komuta etmek için anlamlı sinyaller ilettiği yer" olarak tanımladığı omurgasına odaklanması ile başlamaktadır. Göklere omuzlarında taşımaya mahkûm edilen Titan efsanesi 'Atlas',

aynı zamanda kafatasımızı omurgamıza bağlayan C1 adlı omura ismini vermektedir. Bernay bu kemiğin dünyadaki insan deneyiminin bir parçası olduğuna inanmaktadır. Atlas performansı dört parçadan oluşmaktadır: “Doğuyorum, yolda yürüyorum, sonsuz huzuruma ulaşıyorum ve bedenimin sınırlarını aşıyorum” (Tablo 5). İnsanoğlunun taşıdığı ağırlığı hem fiziksel hem de duygusal açıdan inceleyen Bernay, kendi özüne yaklaşmak amacı ile insan vücudunu yapı bozumuna uğratmaktadır. “Dünyaya kendi gerçeklik deneyimimden başka nasıl ve ne sunabilirim?” sorusundan hareketle performansını gerçekleştirmektedir.

Queer Teorisi Kavramı

Michel Foucault'nun tarihsel ve toplumsal kurgusalcı fikirlerinden etkilenmiş ve türetilmiştir. Foucault eşcinselliği 'stratejik bir konum' olarak tanımlar. Bu konumda yeni şeyler üretilebilir ve tasarlanabilir. Queer'liğin nihai meydan okuması, biyolojik ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin birliğini, istikrarını ve politik yararını sorgulamaktadır. Queer politikası bir transgender politikası ve teorisiyle daha kolay ilişkilendirilmiştir. Gelişiminde katkısı olmuştur. Transgendered ve Biseksüel kişiler için Queer'lik yararlı olmak ile bir 'şemsiye' terim işlevi görür. Toplumsal cinsiyet içerisinde yer alan, doğal kabul edilen cinsiyetler dışıl ve erildir. Başlangıçtan bu yana böyle kabul edilmiştir. Topluma yerleşmiş olan bu algı yerine queer terimi, olması gerekenin kimliksizleşme olduğunu savunmaktadır. Bu alandan kendini sıyrın bir bölüm de 'Pangender' kişilerdir. Bu kişiler dışıl ya da eril olarak etiketlenmek istemeyen bireylerdir. İkili cinsiyet sistemine de uymamaktadırlar çünkü bütün cinsiyetleri taşıdıklarını hissetmektedirler. Bazı kişiler ise hiçbir cinsiyete, gruba ya da topluluğa katılmak istemediğinden dolayı 'Non-binary' olarak adlandırılırlar. 'Agender' olarak adlandırılan bir diğer topluluk ise (cinsiyetsiz) kendilerinin hiçbir alana ait olmadıklarını hissederler. Kendilerini herhangi bir cinsiyete tabi olarak tanımlamamaktadırlar.

Tablo 6. Judy Chicago, Earth Birth, 1983, Çin Koleksiyonu



Judy Chicago, 1980'den 1985'e kadar Doğum Projesi üzerinde çalışmıştır. Batı sanatında doğum konusunda bir ikonografinin bulunmadığının farkına varan Chicago, ülke çapında yüz elli iğne işçisi ile, Chicago gözetiminde yürütülen, iğne işi için bir

dizi doğum ve yaratım imgesi tasarlamıştır. Yüzden fazla mekânda sergilenen Doğum Projesi The Dinner Party'yi karakterize eden benzer bir konsept ve medya birleşimini kullanmıştır. Bu sıra dışı çizimler, resimler, dokumalar, dökme kâğıt ve bronz kabartmalar dizisinde Chicago, erilliğin toplumsal cinsiyet içindeki yerine ve kurgusuna eleştirel bir bakış açısı getirerek, hâkim güç tanımlarının genel olarak dünyayı ve özel olarak erkekleri nasıl etkilediğini araştırmıştır. Düşünce süreçleri, sanatçının güç ve güçsüzlük meseleleriyle uzun süredir ilgilenmesinden kaynaklanmaktadır (Tablo 6).

Hayatta karşılaşılan travmatik bir olay bireyin hayatını etkileyebilir. Nan Goldin için bu olay, ablasının henüz on dört yaşındayken intihar etmesidir. Ablasının intiharından beri onu çeken tek şey fotoğrafa olan sevgisidir. 1978'de Washington yerlisi olan Goldin, New York'a taşınmış ve burada toplumsal durumu inceleme fırsatı yakalamıştır. Toplumsal durumu daha fazla keşfetmeye başlamıştır. Kutlama-üzüntü, yaşam-ölüm, aşk-şiddet... Goldin'in en temel konularıdır. Goldin, belgesel fotoğrafları ve içlerindeki karşı kültür yaklaşımı ile karakterize olmuştur. Tate Modern müzesinde Ekim 2019 Tarihli Sansürsüz Sergisi ile Goldin Nan Goldin'in Cinsel Bağımlılık şarkısını söylemektedir. Sansürsüz sergi, sanatçının 1970'ler ve 1980'lerdeki görsel günlüğüne odaklanmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7. Nan Goldin, Sansürsüz Sergi, Fotoğraf, Tate Modern, 2019.



Terme doğumlu Şükran Moral yirmi yılı aşkındır İtalya'da yaşayan bir sanatçıdır. İtalyan senatosunda aday gösterilen ilk Türk ünvanına sahiptir. Avrupalı Cumhuriyetçiler'in adayı olarak gösterilmiştir. Sanatçı beden sanatı çalışmaları, performansları ve enstelasyonları ile bu ünvana sahip olmuştur. Moral, kendi vücudunu bir sanat aracı olarak kullandığı Beyoğlu'nda, erkekler hamamına girip yıkandığı video performansları üretmiştir. Şükran Moral yaptığı işlerde provokasyonu, rahatsız etmeyi ve bu yolla düşündürmeyi amaçlamaktadır.

Tablo 8. Şükran Moral, Üç Kişi İle Evlilik, Performans, 1994, İtalya



İtalya'da 1994'te "Üç Kişi ile Evlilik" (Tablo 8) performansı ile Moral, 1997'de performans sanatı gerçekleştirmiştir. Galatasaray'daki erkekler hamamına girerek "Hamam" isimli video sanatını gerçekleştirmiştir. Otuz dakika süren video içinde, erkeklerin onu yıkamasının sunulduğu görüntü, videoyu bir meydan okuma olarak nitelendirilmektedir. Moral, tüm bu performanslarını da hayat boyu mücadele olarak tarif etmektedir.

1963 doğumlu sanatçı Tracey Emin, babası Kıbrıs'lı bir Türk ile siyahi İngiliz bir annenin evlilik dışı çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası başka bir kadınla evli olduğu için annesi ile hiç evlenmemiştir. Babasının iflasına kadar rahat bir çocukluk yaşayan Emin, babasının iflası ile yaşadıkları sosyo-ekonomik düşüş ile çevrede annesinin siyahi olması ve evlilik dışı bir çocuk olması sebebiyle, okul arkadaşlarının zorbalık, travmatik alay ve ağır baskılarına maruz kalmıştır. Bu çevrede yalnızlık ve ile beraberinde akraba tacizinden, tecavüze, intihar girişimlerine kadar travmatik cinsel deneyimler ve zorlu bir gençlik dönemi yaşamıştır. Bu yaşadığı ağır travmaları, tacizleri 1997 yılında Royal Academy of London'da düzenlenen Sensation adlı sergide "Everyone I have slept with 1963-1995" adlı çalışmasında, birlikte olduğu, tecavüze uğradığı, onu taciz eden akrabalarının, kürtaajla aldırıldığı iki fetüsün ismini mavi bir çadır içinde büyük puntolar halinde, nakışla işleyerek deşifre etmiştir (Tablo 9). Sanatının konusu kendi olan sanatçı böylece kendi sanatsal dilini kendi yaratma şansı bulmuştur.

Tablo 9. Tracey Emin, "Everyone I have slept with 1963-1995", Enstelasyon, 1997



Sarah Lucas, 1994 tarihli Doğal ismini verdiği enstelasyon çalışması ile eril ve dişil bedenlerindeki cinsel organlarına benzeyen objeler yerleştirerek bu toplumsal cinsiyet kavramını sorgulamıştır (Resim 10). İroni içeren bu eser, hangi cinste daha fazla organın olduğu ve Freud'un dişideki 'Penis Kıskaçlığı' nı bu şekilde cevaplamıştır. Lucas enstelasyonunda, dişilin organ yerleştirilmesi daha fazla olup, erilden eksik değil fazla olduğunu açıklamaktadır (Friedan, 2008:303).

Julia Kristeva, kültürel yaşamda insanları ve özneleri kadın ya da erkek olarak sınıflandırmanın ve bu sınıflandırmalara belirli tanımlar getirmenin yol açacağı sorunların önemini vurgulamıştır (Guberman, 1996: 112)

Tablo 10. Sarah Lucas, Doğal (Au Naturel), Enstelasyon, 1994



Sonuç

Bu makalede toplumsal cinsiyet kurallarından hareketle Freud, Jung ve Butler gibi bilim insanları ve araştırmacıların görüşlerinden faydalanılmıştır. Beden üzerinden kurgulanan ve diretilen öznel yargılardan bahsedilerek sanatçı ve araştırmacıların fikirlerinden alıntılar yapılmıştır. Kimliksizlik ve toplum yargısı görüşlerinden hareketle toplumsal cinsiyet yargısının kırılması amaç edinilip gerekli dökümanlar görselleriyle sunulmuştur. Beden üzerinden üretilen fikirler ve yargılar, performanslar üzerinden değerlendirilirken sanatçıların işlerini hangi amaçla yaptıkları sorgulanmıştır.

Güncel sanatta yapılan çalışmalardan örnekler incelenip, özellikle performans sanatı alanındaki çalışmalar seçilmiştir. Güncel sanatta yapılan queer ve performans çalışmaları feminist çalışmalar ile ortak noktaları yakalanmakta her türlü kuralcı ve baskıncılığa karşı duran queerin, 1960'larda post modern süreçte sanatçılar aracılığıyla da çeşitli performanslarla ortaya çıkarıldığı örnekleriyle sunulmuştur.

Bedenlerin genital organ özellikleriyle sınıflandırılmasının sanatsal pratiklerde konu olması ve de sayısız kültürlerde farklı bakış açıları ile değerlendirilen bu egemen toplumsal norm yapısı sanat dünyasından çeşitli örneklerle incelenmiştir.

Queer, kimlik ve isim takma gibi imlemelere yer vermemekte ve karşı çıkmaktadır. Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet yargılarından kurtulan queer terimi kültürel inşalara karşı çıkmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet farklı konulardır. Ele aldıkları ve konuların birleşim noktaları birbirlerine benzese de değişim ve yönelim bakımından farklıdır. Toplumsal cinsiyet değiştirilmeyen toplum yargıları ile oluşturulmuş yerleşik bir normdur. Cinsiyet ise değişebilen tercihler doğrultusunda hareket edebilen bir normdur. Queer terimi cinselliği yeni bir yönelim ile karşılamamaktadır. Yeni bir yol göstermemekte, şekillendirmek ya da yeni bir üretim geliştirmemektedir. Toplumun yargısal olarak kurgulanan, yapısına ek olarak düzensiz kimlik arayışları queer'in dikkatini çeker. Özerk ve değişken olan kimlik bu sebeple queer ile birleşir ve toplumsal yargıdan uzaklaşma isteği ile yeni bir durum olarak ele alınır.

Kaynakça

- ANCENT, P. (2010). *Ucube Bedenlerin Fenomonolojisi*, İstanbul Yapıkredi Yayınları, 111-143.
- BUTLER, J. (2005). *Cinsiyet Belası*, İstanbul Yapıkredi Yayınları, 48.
- De BEAUVOIR, S. (1993). *İkinci Cins*, İstanbul: Paye, 26.
- FRIEDAN, B. (2008). *Sigmund Freaud'un Cinsel Tekbencilliği*, 303.
- GUBERMAN, R. M. (1996). *Julia Kristeva Interviews*, New York: Columbia Universty Press, 112.
- IRIGARARY, L. (1997). *This Sex Which Is Not One*, Cornell University Press, New York, 25.
- İNCE, B. (2014). Jung'un Arketip Teorisi ve Toplumsal Histerinin Çocuk Edebiyatında Dışavurumu, 7(4), *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 95-116.
- SCOTT, J. W. (1999). *Gender and the Politics of History*, Columbia University Press, 91.
- ŞENOVA, B. (2003). *Fluxus Üzerine Notlar*, Art-İst Yayınları, İstanbul, 121.